

ІНВЕСТИЦІЙНИЙ ЕФЕКТ ЯК СКЛАДОВА ЯКОСТІ ТА ЧИННИК КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ ПОСЛУГ

Проф., докт. екон. наук, О. С. Марченко, проф. каф. економічної теорії Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Харків, Україна.,

доц. канд. екон. наук О. В. Ярмак, доц. каф. економічної теорії та міжнародної економіки Харківський інститут фінансів Київського національного торговельно-економічного університету, Харків, Україна

Якість інтелектуальних послуг характеризується багатьма ознаками та визначається великою кількістю чинників, серед яких – рівень їх професійності, вигоди споживача, інноваційність, навчальний ефект, комплексність, термін надання тощо. Але, трактування якості інтелектуальних послуг буде неповним, якщо не врахувати їх інвестиційний ефект як трансформацію витрат у їх продукування і придбання у інвестиції у інтелектуальний продукт, використання якого як ресурсу виробничої, інноваційної та ін. діяльності забезпечує зростання вартості та отримання доходу.

У сучасних наукових джерелах інвестиційний підхід до визначення якості інтелектуальних послуг ще не знайшов належного рівня обґрунтування. Теоретичні та прикладні дослідження інтелектуальних послуг і інвестиційної діяльності є у теперішній час є відокремленими одні від інших: науковці, які аналізують інвестиції, у тому числі інтелектуальні, поза предметом дослідження залишають інтелектуальні послуги [1; 2; 3; 4]; а дослідники останніх не зосереджуються на розкритті інвестиційного ефекту як їх якісної характеристики [5; 6; 7].

Метою цього дослідження є розкриття змісту інтелектуальних послуг як об'єктів інвестицій і інвестиційних ресурсів, що є важливою характеристикою їх якості.

Інтелектуальні послуги – це професійні, персоніфіковані, індивідуалізовані чисті послуги, ресурсну основу і зміст яких складають спеціальні (професійні) знання і інформація, а результатом є вигоди споживача (індивіда, фірм, суспільства) від їх засвоєння і використанням у його цілях (особистих, організаційних, підприємницьких, економічних, соціальних, духовних і ін.). Як спеціальний канал передачі професійних знань і інформації вони є інституціональними джерелами знанневих ресурсів нагромадження людського капіталу індивіда, інтелектуального капіталу фірми, у складі якого – фірмово-специфічний людський капітал її працівників, людського потенціалу суспільства. Інтелектуальні послуги мають ознаки інформаційних і інноваційних послуг, їм притаманні інноваційючий і навчальним ефекти, їх передача від джерела знань до їх споживача являє собою суб'єкт-суб'єктні відносини, основними формами яких виступають консультування і навчання.

Якість інтелектуальних послуг за споживчим підходом до її визначення – це корисний ефект, який відображає їх здатність задовольнити потреби споживачів на суспільно-необхідному рівні. Як економічна категорія якість «відображає сукупні властивості продукції, послуг, що зумовлюють ступінь їх придатності задовольняти потреби людини відповідно свого призначення» [8, с. 11]. Визначаючи якість інтелектуальних послуг як їх корисний ефект слід розрізняти зміст понять якості і якості, що очікується споживачем. Річ у тому, що інтелектуальна послуга є нематеріальною і не існує на момент її замовлення майбутнім споживачем. Внаслідок цього, його оцінка її якості базується на очікуваннях, які формуються під впливом інформації про репутацію продуцента послуг, відгуках інших споживачів, таких зовнішніх факторах, як характеристики особи, яка безпосередньо надає послугу, витрати на її одержання та ін. Якість і очікувана якість інтелектуальної послуги змістовно не співпадають, що вимагає від її продуцента здійснення певних дій щодо запобігання значних розривів між ними, які руйнують його репутацію.

За виробничим підходом якість інтелектуальних послуг – це відповідність процесу обслуговування професійним вимогам, стандартам, нормам, критеріям, які визначені суспільством у певний період як обов'язкові до дотримання.

Теоретичними засадами визначення інвестиційного ефекту інтелектуальних послуг як складової їх якості є їх знаннеінтеграційну роль. Інвестиційний ефект притаманний інтелектуальним послугам, оскільки вони є інтеграторами знань та інформації [9]. Інтеграція знань – це комплексний багатостадійний процес руху знань, результатом якого є їх втілення у продукти, послуги, технології. Цей процес не є лінійним, але можливо виокремити певний ланцюжок інтеграції знань: створення, залучення, оволодіння знаннями, перетворення, обмін, збереження, використання знань як їх об'єктивізація у продуктах (продукції) та послугах.

Створення нових знань – це головна функція науки, що вимагає визнання її розвитку у якості національного стратегічного пріоритету суспільного розвитку. Залучення знань передбачає використання некомерційних і ринкових каналів їх розповсюдження, серед яких як загальні канали – освіта, засоби масової інформації та ін., так і спеціальні, приміром, наукоємний сервіс як сукупність інтелектуальних послуг (консалтингових, науково-технічних тощо). Оволодіння знаннями здійснюється в процесі навчання та практичної діяльності.

Перетворення знань – це трансформація індивідуального знання у колективне, що забезпечує незалежність знанневих ресурсів організацій від можливих втрат, внаслідок звільнення їх працівників як носіїв неявних знань.

Інтеграція знань також охоплює комерційний і некомерційний обмін знаннями. Наприклад, некомерційний обмін знаннями на рівні фірми може здійснюватися в процесі сумісної діяльності її співробітників з вирішення певних проблем, що має значний навчальний ефект.

Збереження знань здійснюється шляхом створення банку знань фірми, системи убезпечення їх знанневих ресурсів, інтелектуальної безпеки учасників виробничого процесу.

Використання знань – це перетворення знанневих ресурсів, що створені та залучені суб'єктами господарювання, у продукти, послуги, технології. Це об'єктивізація знань, без якої процес їх інтеграції не є завершеним. Наприклад, неявні та явні знання в процесі наукової діяльності трансформуються у інтелектуальний продукт – новацію. Але процес інтеграції знань на цьому не завершується, оскільки новація ще не перетворилася у інноваційну продукцію (послуги). В цілому, здійснення знанневого ланцюжка повинно бути спрямовано на досягнення високого рівня алокаційної ефективності інтелектуальної діяльності (інтелектуальної праці, інтелектуального підприємництва) в різних сферах відносно її головного ресурсу – знань.

В процесі інтеграції знань здійснюється їх накопичення, яке можливо представити як об'єктне (ресурсне) і суб'єктне. Об'єктне (ресурсне) накопичення знань здійснюється шляхом їх додавання: до суб'єктивних (персоніфікованих) знань додаються кодифіковані, об'єктивовані, внаслідок чого спостерігається розширення знання як ресурсу інноваційної діяльності. Мається на увазі саме розширення, а не розповсюдження чи розпорошення знань. Знання набуває різноманітних форм втілення: ідея, новація, продукція, послуга тощо. Накопичення знань шляхом додавання – це їх накопичення по вертикалі, це об'єктне (ресурсне) накопичення.

Суб'єктне накопичення інноваційних знань – це їх розповсюдження у різних формах між учасниками виробничого, інноваційного процесів, що також є формою накопичення знань. Це накопичення знань по горизонталі. При цьому, об'єктне накопичення знань визначає можливість, масштаби та результати їх суб'єктного накопичення. В цілому, накопичення знань як результат їх інтеграції – це комплексний процес їх об'єктного і суб'єктного розширення (додавання), що базується на інтелектуальній власності, засобом якого є комерціалізація знань, а одним із головних економічних механізмів – ринок знань.

Процес інтеграції знань здійснюють учасники ланцюжка знань – інтегратори знань, діяльність яких може охоплювати як його окремі стадії, так і їх сукупність. Учасники ланцюжка, без діяльності яких неможливо досягнення кінцевого результату інтеграції знань є інституціональними інтеграторами знань, до яких належать інтелектуальні послуги. Головними функціями інституціональних інтеграторів знань є такі:

- об'єктно-ресурсне та суб'єктне накопичення знань;
- забезпечення інтелектуального ефекту масштабу – віддачі від знань, які продукує, акумулює, передає та використовує їх інтегратор;
- економія трансакційних витрат, пов'язаних з рухом знань між їх продуцентом і споживачем;
- комерціалізація знань;
- управління знаннями.

Як інституціональні інтегратори знань інтелектуальні послуги є інтелектуальним ресурсам суспільного розвитку. На рівні підприємства категорія інтелектуальних ресурсів включає людський капітал працівників і різні форми нематеріальних активів, що фіксують знання і професійні вміння. «На рівні макроекономіки категорія інтелектуальних ресурсів здобуває ще більш широкий зміст. Якщо для підприємства інтелектуальні ресурси – це фактор виробництва, що повинен бути використаний оптимальним шляхом при мінімальних витратах, то для суспільства в цілому, це скоріше потенціал економічного зростання і розвитку, що реалізується лише деякою мірою» [10, с. 17]. Інтелектуальні

послуги, з одного боку, є джерелом формування інтелектуальних ресурсів, з іншого боку, оскільки їх зміст складають професійні знання та інформація, є інтелектуальними ресурсами національної економіки.

На мікроекономічному рівні взаємозв'язок інтелектуальних ресурсів і інтелектуальних послуг знаходить свій прояв у такому: по-перше, інтелектуальні послуги сприяють нагромадженню і розвитку фірмово-специфічного людського капіталу і структурного капіталу як складових інтелектуального капіталу фірми. Тому, інтелектуальні послуги виступають фактором формування інтелектуальних ресурсів фірми. По-друге, інтелектуальні послуги, що використовуються фірмами в процесі їх виробничої, інноваційної та ринкової діяльності є інтелектуальними ресурсами бізнесу, оскільки використання спеціальних знань і інформації, що становлять їхній зміст, забезпечує ефективне здійснення бізнесом його функцій як суб'єкта господарювання.

На макроекономічному рівні взаємозв'язок інтелектуальних ресурсів і інтелектуальних послуг полягає у тому, що останні виступають фактором формування інтелектуального потенціалу соціально-економічного розвитку, його людської і об'єктивованої складових. Як пише С.М. Клімов, на рівні макроекономіки поняття інтелектуальних ресурсів розширюється до сукупності елементів інтелектуального потенціалу, здатних не тільки безпосередньо включатися в процес виробництва, але й робити на нього потужний вплив через науку і науково-технічний прогрес [10, с. 16].

Як інтелектуальні ресурси інтелектуальні послуги є, по-перше об'єктом інвестицій, по-друге, інтелектуальними інвестиціями – вкладеннями інтелектуальних цінностей у виробничі, інноваційні та інші об'єкти з метою отримання доходу та досягнення соціальних ефектів. Це дає підстави для їх характеристики у якості інвестиційних ресурсів сучасної економіки.

Вважаємо, що в умовах інтелектуалізації праці, виробництва, підприємницької діяльності є необхідним включення інтелектуальних послуг до складу інтелектуальних інвестицій. Для правового підходу до характеристики змісту, видів, процесу інвестиційної діяльності є характерним визначення інтелектуальних інвестицій як вкладень інтелектуальних цінностей у різні об'єкти з метою отримання доходу та досягнення соціальних ефектів. Це, по-перше, майнові права на об'єкти авторського права та суміжних прав і права промислової власності – літературні та художні твори, комп'ютерні програми, компіляції даних (бази даних), виконання, фонограми, відеограми, передачі (програми) організацій мовлення, винаходи, корисні моделі, промислові зразки, компоновання (топографії) інтегральних мікросхем, раціоналізаторські пропозиції, сорти рослин, породи тварин, комерційні (фірмові) найменування, торговельні марки (знаки для товарів і послуг), географічні зазначення, комерційні таємниці та ін. По-друге, інтелектуальними цінностями є: а) кодифіковані знання, представлені у формі знаків та символів – сукупність технічних, технологічних, комерційних та інших знань, оформлених у вигляді технічної документації; б) суб'єктивні (неявні) знання як навички та виробничий досвід (ноу-хау), що не запатентовані.

Для економічної науки інтелектуальні інвестиції ще не стали об'єктом комплексного дослідження. Відсутнім є єдиний підхід до визначення їх змісту. Інтелектуальні інвестиції, як правило, або розглядають у контексті досліджень інтелектуального капіталу та інвестицій у нього, або визначають, спираючись на правовий підхід, як інвестиції у інтелектуальну власність

Інтелектуальні інвестиції – це вкладення у знання, які є змістом інтелектуального продукту (послуги), що набуває різних форм, у тому числі об'єктів інтелектуальної власності, комерціалізується та є інвестиційним інтелектуальним товаром (послугою), об'єктом ринку інвестиційних ресурсів. Коли підприємець платить за інтелектуальні послуги (науково-технічні, консалтингові, освітні), купує програми, методики та ін., то він купує інвестиційні інтелектуальні товари, використання яких у виробничій чи інноваційній діяльності забезпечить у майбутньому отримання доходу. Отже, витрати підприємця на інвестиційні інтелектуальні товари є інтелектуальними інвестиціями. Коли людина вкладає кошти у освіту, охорону здоров'я, то це інтелектуальні інвестиції у індивідуальний людський капітал. Треба зауважити, що вкладення набутих індивідом знань тобто людського капіталу у його подальший інтелектуально-професійний розвиток, слід також вважати інтелектуальною інвестицією як і інвестиції підприємця у розвиток та накопичення фірмово-специфічного людського капіталу.

Перетворення знань та інформації у інвестиційний інтелектуальний товар здійснюється у процесі набуття ними форми інтелектуальних послуг як об'єкту попиту і пропозиції на ринку інтелектуальних ресурсів. Як інвестиційні інтелектуальні товари інтелектуальні послуги є об'єктом інвестицій суб'єктів господарювання, для яких спеціальні знання та інформація виступають провідним ресурсом

продуктивної діяльності із створення нової вартості. Отже, витрачаючи кошти на отримання інтелектуальних послуг, підприємець здійснює інвестицію у інтелектуальні ресурси бізнесу, а його витрати на інтелектуальні послуги є інтелектуальними інвестиціями. Це вкладення у знання та інформацію, які є змістом інтелектуального продукту, що комерціалізується та є інвестиційним інтелектуальним товаром, об'єктом ринку інвестиційних ресурсів. Таким чином, інтелектуальні послуги слід розглядати як інвестиційний ресурс, вкладення якого у виробничий чи інноваційний процеси забезпечує зростання вартості та отримання доходу.

Отже, інтелектуальні послуги є інвестиційними інтелектуальними товарами, використання яких у виробничій, інноваційній та ін. діяльності забезпечує їх покупцю отримання доходу та інших вигод у майбутньому. Це дає підстави до визначення як важливої складової їх якості – інвестиційний ефект інтелектуальних послуг, який вимірюється віддачею інвестицій у їх придбання та впровадження у господарській діяльності як інвестиційних ресурсів бізнесу.

У якості інвестиційного ресурсу розвитку людського капіталу можна виокремити такі комплексні види інтелектуальних послуг:

- освітні послуги – сукупність навчальних, виховних, розвиваючих дій фахівців, що ретранслюють загальні і професійні знання та інформацію, спрямовані на формування і нагромадження людського капіталу;

- послуги охорони здоров'я як професійні дії, результатом яких виступають якісні зміни капіталу здоров'я споживача послуг як складової людського капіталу. Фірма, фінансуючи заходи, спрямовані на поліпшення здоров'я працівників, розвиток фізичної культури, організацію відпочинку, здійснює інтелектуальні інвестиції у одну із найважливіших складових фірмово-специфічного людського капіталу – біофізичний капітал працівника;

- консалтингові послуги – дії професіональних консультантів з забезпечення суб'єктів підприємницької діяльності необхідними спеціальними знаннями і інформацією, використання яких сприяє підвищенню ефективності і конкурентоспроможності бізнесу, його інноваційному розвитку;

- науково-технічні послуги як діяльність фахівців різних галузей науки і техніки, спрямована на забезпечення суб'єктів господарювання науковими продуктами, використання яких приносить економічні вигоди, сприяє підвищенню їх ділової і інноваційної активності. До цих послуг належать діяльність у сфері науково-технічної інформації, патентно-ліцензійну діяльність, стандартизація, метрологія і контроль якості, науково-технічне консультування і впроваджувальна діяльність.

Ці послуги є інвестиційним інтелектуальним товаром, придбання якого є інтелектуальною інвестицією людини, фірми, суспільства у їх розвиток, що забезпечує отримання інвесторами у майбутньому доходу та соціальних ефектів.

Таким чином, інтелектуальні послуги належать до інституціональних інтеграторів знань, оскільки, 1) сприяють формуванню і нагромадженню людського капіталу індивідуума, інтелектуального капіталу фірми, людського інтелектуального потенціалу суспільства, що складають основу соціально-економічного розвитку на інноваційній основі; 2) є каналом передачі спеціальних знань та трансферу технологій. Інтелектуальні послуги, з одного боку, виступають фактором формування і ефективного використання інтелектуальних ресурсів економічних агентів і інтелектуального потенціалу національної економіки, з іншого боку – професійні знання і інформація, передані в процесі їх надання, є інтелектуальними ресурсами їх споживачів – індивідів, фірм, суспільства.

Як об'єкт інвестицій у інтелектуальні ресурси і вид інтелектуальних цінностей, що інвестуються (інтелектуальних інвестицій) інтелектуальні послуги є інвестиційними ресурсами економіки знань. Інвестиційний ефект інтелектуальних послуг вимірюється віддачею інвестицій у їх продукування, придбання та використання у різних видах та сферах суспільної життєдіяльності. Інвестиційний ефект інтелектуальних послуг є складовою їх якості у споживчому аспекті – вигоди їх споживача від вкладання коштів у придбання інтелектуальних послуг; у виробничому аспекті – прибуток від інвестування ресурсів у продукування та надання інтелектуальних послуг. Інвестиційний ефект інтелектуальних послуг як складова їх якості є фактором їх конкурентоспроможності, оскільки висока споживча і виробнича ефективність витрат є конкурентною перевагою їх продуцентів та критерієм вибору їх споживачів.

Список використаної літератури

1. Бугас В. Особливості інвестування в інтелектуальний капітал / В. В.Бугас // Вісник КНУТД. – 2013. – № 2. – С. 132-135.
2. Довгаль О. Інтелектуальні цінності як інвестиційний ресурс у інноваційних процесах [Електронний ресурс] / О. Г. Довгаль. – Режим доступу: <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=14367>.
3. Карпунь І. Н. Інтелектуальні інвестиції як різновид інновацій [Електронний ресурс] / І. Н. Карпунь // Науковий вісник НЛТУ України. – 2010. – Вип. 20.13. – С. 156-159. – режим доступу: http://nvunfu.esy.es/Archive/20_13/156_Kar.pdf
4. Логутова Т. Теоретичні засади процесу комерціалізації інтелектуальних інвестицій / Т. Г. Логутова, І.А. Ленцов, А. В. Годяцька // БізнесІнформ. – 2012. – № 9. – С. 20-25.
5. Марченко О. С. Консалтингові ресурси національних інноваційних систем. Економіко-теоретичний аналіз: монографія /Марченко О. С. – Харків, Право, 2008. – 280 с.
6. Гавриш Г. Аналіз ринку інтелектуальних послуг в Україні [Електронний ресурс] / Г. О. Гавриш. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=868>
7. Забродин Ю.А. Интеллектуальные услуги в бизнесе [справ. пособ.] / Ю.А. Забродин. – М.: Экономика, 2009. – 635 с.
8. Давидова О. Ю. Управління якістю продукції та послуг у готельно-ресторанному господарстві: навч. посіб. / О. Ю. Давидова, І. М. Писаревський, Р. С. Ладиженська. – Х.: ХНАМГ, 2012. – 414 с.
9. Марченко О. С. Національна інноваційна система як інтегратор знань: монографія / О. С. Марченко, О. В. Ярмак. – Харків, 2012. – 430 с.
10. Климов С.М. Интеллектуальные ресурсы общества: монография /С. М. Климов. – СПб.: ИВЭСЭП, Знание, 2002. – 199 с.